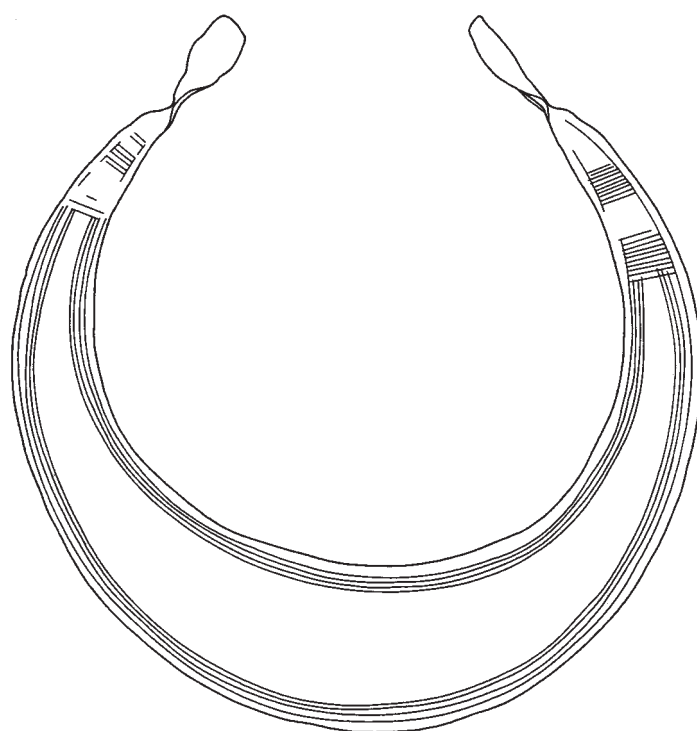

LUNULA

Archaeologia protohistorica

XIX

Bruxelles / Brussel
26.02.2011

Organisé par / Georganiseerd door

Greta ANTHOONS, S.B.E.C./B.G.K.S. (Holsbeek)
Ignace BOURGEOIS, Prov. Antw. (Antwerpen)
Jean BOURGEOIS, UGent (Gent)
Anne CAHEN-DELHAYE
Guy DE MULDER, UGent (Gent)
Véronique HURT, Musée des Celtes (Libramont)
Walter LECLERCQ, U.L.B. (Bruxelles)
Claude STERCKX, S.B.E.C./B.G.K.S. (Bruxelles/Brussel)
Luc VAN IMPE
Eugène WARMENBOL, U.L.B. (Bruxelles)

Rédaction / Redactie

Guy DE MULDER, UGent (Gent)
Véronique HURT, Musée des Celtes (Libramont)
Anne CAHEN-DELHAYE
Jean BOURGEOIS, UGent (Gent)
Ignace BOURGEOIS, Prov. Antw. (Antwerpen)

Uniformisation et mise en page / Uniformisering en vormgeving

Emmanuel DELYE, U.Lg. (Liège)

Publications / Publicaties

- Lunula. Archaeologia Protohistorica. I. Brussel/Bruxelles, 1993, 80 p., épuisé/uitgeput
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. II. Han-sur-Lesse, 1994, 94 p., 2,5 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. III. Gent, 1995, 86 p., 5 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. IV. Bruxelles/Brussel, 1996, 89 p., 5 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. V. Namur, 1997, 95 p., 5 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. VI. Tongeren, 1998, 112 p., 5 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. VII. Bruxelles/Brussel, 106 p., 5 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. VIII. Libramont, 2000, 113 p., 5 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. IX. Dendermonde, 2001, 127 p., 5 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. X. Bruxelles/Brussel, 2002, 103 p., 8 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. XI. Treignes, 2003, 69 p., 5 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. XII. Aalst, 2004, 162 p., 8 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. XIII. Bruxelles/Brussel, 2005, 148 p., 8 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. XIV. Mariemont, 2006, 140 p., 8 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. XV. Leuven, 2007, 218 p., 10 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. XVI. Brussel/Bruxelles, 2008, 148 p., 10 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. XVII. Liège, 2009, 223 p., 15 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. XVIII. Tongeren, 2010, 164 p., 13 €
- Lunula. Archaeologia Protohistorica. XIX. Bruxelles/Brussel, 2011, --- p., -- €

À commander auprès de / Te bestellen bij

Véronique HURT – c/o Musée des Celtes, place Communale 1, B-6800 Libramont
(+ frais administratifs et de port / administratieve kosten en verzending)

* Depuis la Belgique / Vanuit België: compte/rekening DEXIA **088-2129594-51**

* Pour les paiements effectués de l'étranger / Voor betalingen uitgevoerd vanuit het buitenland:

BIC Banque/Bank SWIFT DEXIA: GKCCBEBB / IBAN: BE75 0882 1295 9451

Tous les frais pour le donneur d'ordre / Alle onkosten voor de opdrachtgever.

Een aantal kuilen uit de metaaltijden onder de voetbalgrasmat te Drongen/Keiskant (prov. Oost-Vlaanderen, België)

Guy DE MULDER¹ & Gunter STOOPS²

1. Inleiding

Naar aanleiding van de aanleg van sportterreinen voor voetbalclub K.V.E. Drongen door de Dienst Bouwprojecten van de Stad Gent werd een verkennend vooronderzoek gepland (fig. 1). De accommodatie en één voetbalveld waren in 2006 al verwezenlijkt. Voor men in de huidige fase met de aanleg van de overige velden begon had de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent de tijd om de weilanden te onderzoeken. In de maand juni 2009 werd met proefsleuven en kijkvensters het terrein (2,5 ha) verkend en werden er zones afgebakend die volledig onderzocht dienden te worden. Tijdens de maanden augustus en september werden twee zones (vlakken A en B) vlakdekkend opgegraven (1,1 ha).

2. Algemene resultaten

Er werden bij het onderzoek in het totaal 294 sporen opgetekend. Een deel waren recente verstoringen die voor een groot deel te maken hebben met opeenvolgende perceelsafsluitingen uit de laatste decennia. Verder waren er ook nog artillerie-inslagen waarvan enkele met zekerheid afkomstig waren van met Franse Schneiderkanonnen afgevuurde granaten uit Wereld Oorlog I.

De belangrijkste sporen behoorden echter tot de metaaltijden en vooral een nederzetting uit de Gallo-Romeinse periode. In deze bijdrage wordt aandacht besteed aan de resultaten uit de metaaltijden.

3. Nederzettingssporen en materiaal

Enkele kuilen met aardewerk duiden op menselijke aanwezigheid in de late bronstijd en de ijzertijd (fig. 2). Deze kuilen kwamen verspreid voor op het terrein. Zoals ook op andere sites vastgesteld zijn dit de enige restanten van de bewoning uit deze periode; paalsporen die een indicatie van de gebouwen kunnen geven ontbreken meestal. In het totaal kunnen vijf kuilen op basis van hun ceramische inhoud aan deze periode worden toegeschreven (sporen 18, 35, 45, 52 en 111).

Sporen 18, 52 en 35 werden bij het sleuvenonderzoek gevonden, de andere kuilen kwamen bij de opgraving aan het licht. Opvallend is dat deze kuilen verspreid over het opgravingsvlak zijn aangetroffen. Het aantal scherven per context is beperkt tot enkele tientallen of een paar honderd.

Fig. 1. Lokalisatie van de site Drongen/Keiskant.

Technisch is het aardewerk uit deze kuilvullingen gemakkelijk te karakteriseren (fig. 3). Enerzijds is er een fijnwandige groep (114 scherven), die een beperkt aandeel van de ceramische vondsten uitmaakt. De klei is algemeen van een fijnere, betere kwaliteit met een dominante verschraling van fijn schervengruis. De kern is overwegend zwart tot zwartbruin met vooral donkerbruine tot grijszwarte en zwarte wanden. De bakking voelt in doorsnee harder aan. De grofwandige groep (439 scherven) wordt gekenmerkt door een grovere klei die een bladerige structuur vertoont. Het gebruikte schervengruis is grover met soms relatief grote brokken. Daarnaast worden ook soms vegetale verschraling en kleine keitjes vastgesteld. De kleur van de kern verschilt lichtjes en schommelt tussen donkergrijs en donkerbruingrijs tot zwart. Het kleurenpalet van het grofwandige aardewerk is meer gevarieerd, gaande van roodbruine tot bruine, donkergrijze en donkerbruingrijze tinten.

Spoor 45 lijkt de oudste context uit de metaaltijden te zijn (fig. 4). De vulling leverde maar een beperkt aantal vondsten op. Het betrof 41 scherven, op te splitsen in 18 fijnwandige en 23 grofwandige elementen en een spijnschijfje. Een ¹⁴C-datering op een houtskoofragment uit de kuilvulling leverde een gecalibreerde ouderdom in het begin van de late bronstijd op (KIA-41373: 2865±25 BP - 1130 BC (89,9%) 970BC/960 BC (5,5%) 930BC) (fig. 5). Het weinige materiaal in deze context lijkt typologisch in overeenstemming met deze absolute datering in de late bronstijd. In de categorie fijnwandige ceramiek is de wandafwerking gekenmerkt door een variatie van gegladde tot een aantal ruwe wanden. In de grofwandige groep zijn het vooral ruwe afgewerkte buitenwanden en

¹ Vakgroep Archeologie, Universiteit Gent, Sint-Pietersnieuwstraat 35, B-9000 Gent.

² Dienst Stadsarcheologie, De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge (Gent).

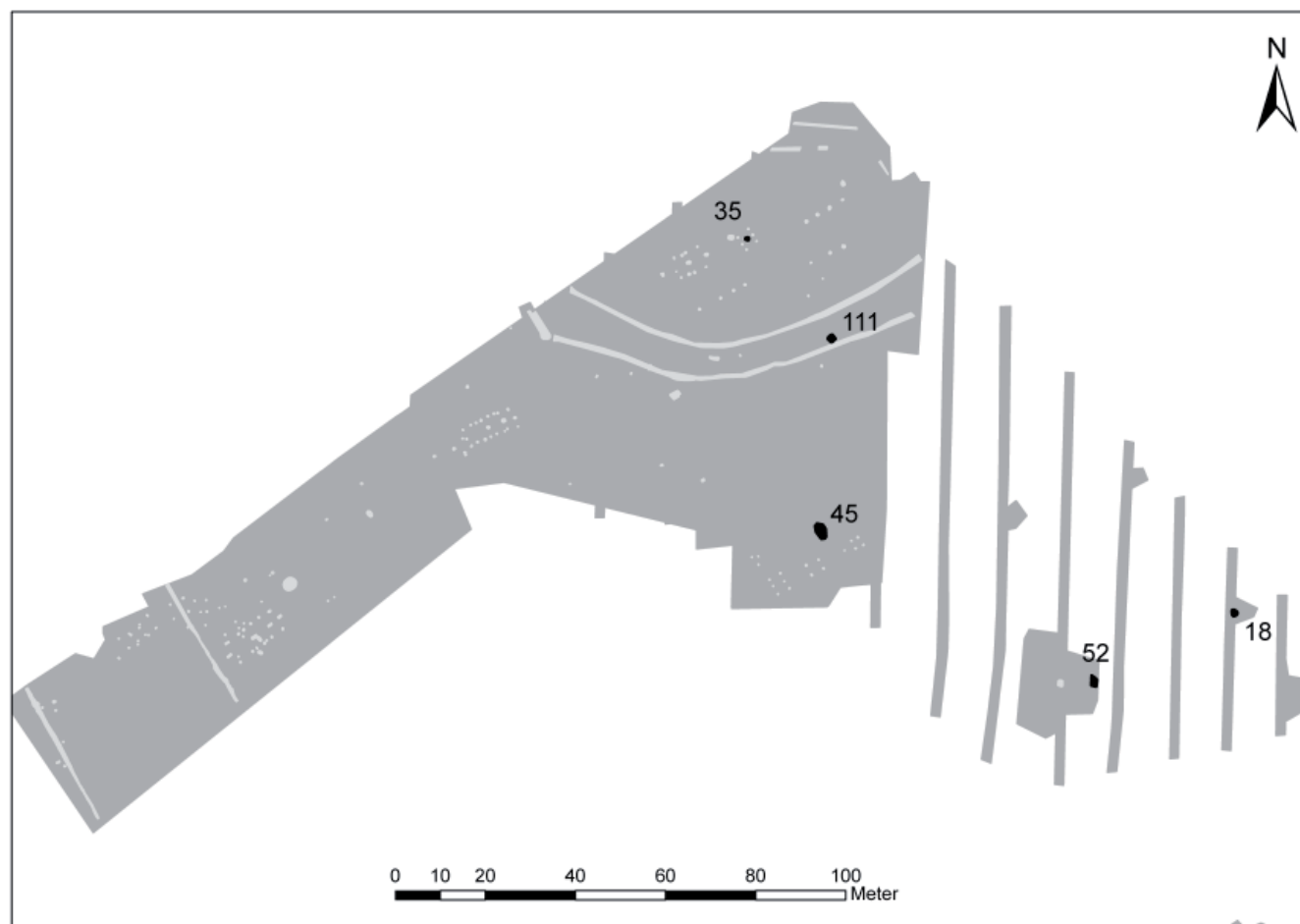

Fig. 2. Grondplan met aanduiding van de metaaltijdsporen.

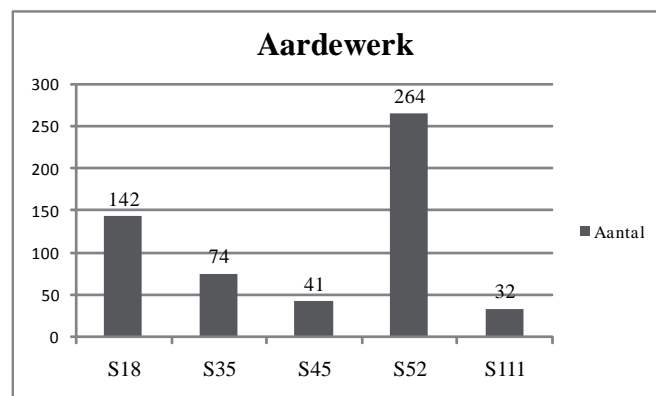

Fig. 3. Aantal scherven per spoor.

Fig. 4. Doorsnede van spoor 45.

een tweetal geëffende fragmenten. Voorbeelden van besmeten scherven ontbreken helemaal (fig. 6). Dit type van wandafwerking verschijnt ten vroegste op het einde van de late bronstijd en komt pas in de vroege ijzertijd meer in zwang (Van den Broeke 1991, De Clercq *et al.* 2005). Een van de aangetroffen scherven is afkomstig van een afgeronde greep, kenmerkend voor de geoorde kommen uit die periode (fig. 7.1). Een van de potten heeft een typische uitstaande rand en is op de overgang van schouder naar hals versierd met vingertopindrukken (fig. 7.2). Een tweede exemplaar vertoont een korte, bijna rechte

hals met licht naar binnen staande lip. De rand is gekarteld. Op de hals zijn ondiepe vingertopindrukken aangebracht, evenals een patroon van heel ondiepe schuine, vingerbrede groeven op de schouder (fig. 7.3). Het ronde spinschijfje heeft in doorsnede een licht concave bodem. Bovenaan is de indruk van een graankorrel zichtbaar (fig. 7.4). Het lichaam is niet echt biconisch zoals bij de meeste spinschijfjes. Een min of meer verwante vorm is gekend in een vroeg La Tène context te Sint-Martens-Latem/Brakel (Bourgeois 1989). Als chronologisch gidsfossiel zijn spinschijfjes echter niet zo waardevol.

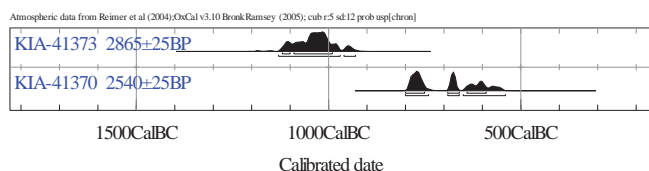

Fig. 5. Overzicht van de ^{14}C -dateringen uitgevoerd op enkele sporen uit de site.

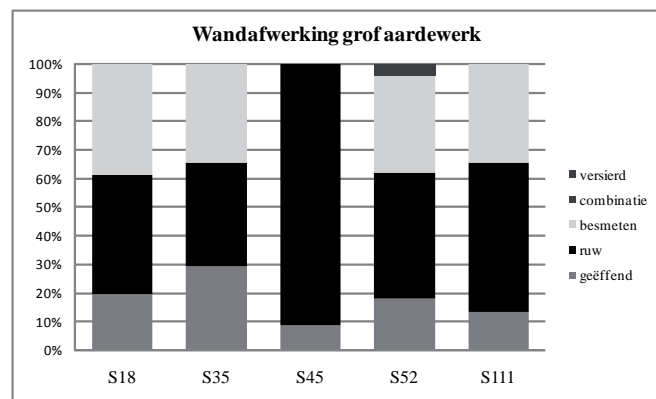

Fig. 6. Overzicht van de wandafwerking bij het grofwandige aardewerk per context.

S18 deed zich voor als een ronde versterking (diameter 120 cm) gevuld met verbrande leem en grote fragmenten handgevormd aardewerk. Er konden geen brandsporen *in situ* waargenomen worden; het gefragmenteerde materiaal werd in de kuil gedumpt. In S18 werden 142 scherven geteld op te splitsen in 39 fijnwandige fragmenten en 103 grofwandige exemplaren, naast fragmenten van weefgewichten (fig. 4). De wandafwerking in de fijnwandige groep werd gedomineerd door scherven met een geëffend oppervlak, een paar vertoonden een geglad karakter. In de grofwandige groep zijn de voorbeelden van een ruw en een besmeten oppervlak ongeveer gelijkmatig verdeeld (43 tegenover 40 fragmenten). Een vorm kon compleet hersteld worden in profiel. Het betreft een pot met een afgerond profiel, een korte hals en een afgeronde lip. De buik en een gedeelte van de schouder is besmeten. Op de besmeten buik zijn nadien nog verticale groeven aangebracht, waarschijnlijk met een brede spatel. Het bovenste deel van de schouder is geëffend (fig. 7:5). Deze vorm is nauw verwant met de typische Harpstedt-potten maar heeft een iets meer gedrongen, afgeronde vorm. Een verwante vorm komt voor in de waterput op de site Berlare-N445. Zowel het vormgoed als de ^{14}C -dateringen op de site te Berlare wijzen op een vroege ijzertijd datering (De Clercq *et al.* 2005). Een aantal andere randfragmenten zijn toe te schrijven aan kommen. Twee ervan vertonen een open vorm met een rechte rand en licht uitstaande lip (fig. 7:6) en met een uitstaande schouder (fig. 7:7). Verwante vormen komen voor in een late bronstijdcontext te Sint-Gillis-Waas/Reepstraat (Bourgeois *et al.* 1996), als in de al vermelde vroege ijzertijdwaterput te Berlare. Een andere parallel bevindt zich in een tweetal kuiltjes te Merelbeke/Poelstraat onderzocht. Een ^{14}C -datering op een stuk houtskool leverde voor de site van Merelbeke een ouderdom in de vroege ijzertijd op, ruim te situeren tussen de 8ste en

de 5de eeuw v. Chr. (De Mulder *et al.* 2002). De twee overige komvormen hebben een schouder die licht naar binnen komt met licht uitstaande lip. Een ervan (fig. 7:8) vertoont gelijkenissen met een vondst uit Velzeke (De Mulder & De Wandel 2007). De tweede had een afgeronde schouderknik met platte naar buiten staande lip (fig. 7:9). Tenslotte was er nog een klein naar buiten gebogen randfragment (fig. 7:10) dat frequent voorkomt in contexten uit de late bronstijd en vroege ijzertijd zoals te Kruishoutem/Wijkhuis (Bourgeois *et al.* 1983) of in de Antwerpse regio (Annaert 2007). Opvallend waren de restanten van een grote voorraadpot met een breed uitstaande hals (fig. 8:2). Een aantal andere wandscherven behoren vermoedelijk tot deze volumineuze voorraadpot, maar kunnen niet meer samen gepuzzeld worden met de randscherven. Deze vertonen een geknikt profiel, dat reeds aan het vroeg La Tène vormgoed doet denken. De enige vergelijkbare voorraadpot qua omvang is een voorbeeld dat in een vroeg La Tène context te Huise-Lozer is gevonden (Van Doorselaer 1972). Ondanks nog enige reminiscenties naar late bronstijdvormen en een verschijnen van de eerste geknikte vormen kan spoor 18 eerder in de vroege ijzertijd gedateerd worden, vooral de Harpstedt-achtige pot wijst in deze richting.

Naast het aardewerk werden in de kuilvulling ook een aantal fragmenten van weefgewichten gerecupereerd (fig. 7:11-12). Geen enkele ervan kon compleet gereconstrueerd worden. In doorsnede zijn ze rond en ze vertonen een conisch langgerekt lichaam. Mogelijk behoren ze tot de groep van de zogenaamde afgeknotte piramidale types.

S52, een donkerbruine vlek met zwarte houtskoolspikkels vertoont ook geen sporen van verbranding *in situ*, maar leverde eveneens heel wat grotere fragmenten handgevormd aardewerk op. De moeilijk af te lijnen versterking had een diameter van 200 cm, maar het aardewerk zat geconcentreerd in de zuidelijke zone. Deze context leverde het grootste aantal scherven op, 264 fragmenten in het totaal (fig. 4). De groep fijnwandig aardewerk is hier beperkt tot 40 exemplaren, de grofwandige categorie telt 224 fragmenten.

De datering op het houtskoolfragment uit de kuilvulling van dit spoor was jonger dan de andere ^{14}C -datering. Na calibratie kan het houtskoolfragment in de vroege ijzertijd geplaatst worden (KIA-41370: 2540±25BP) (fig. 5). Gezien het probleem van het Hallstattplateau in de calibratiecurve kan deze datering niet verder verfijnd worden. De datering overspant het begin van de 8ste tot het midden van de 6de eeuw v. Chr. Het aardewerk uit deze context komt overeen met deze absolute datering, alhoewel er geen echt specifieke vormen te herkennen zijn. Een interessant element is opnieuw het belangrijke aandeel van de besmeten scherven in het pakket van de grofwandige groep. De 6 scherven met een gevarieerd patroon van kamstrepen vormen een ander dateringselement (fig. 8:3-6). In het zuiden van Nederland is dit decoratiemotief ten vroegste op het einde van de late bronstijd gedocumenteerd. Deze versieringswijze wordt vooral populair in het Zuidnederlandse aardewerkrepertorium op het einde van de vroege ijzertijd en tijdens de midden ijzertijd (ca. 575 – ca. 350 v. Chr.) (van den Broeke 1987). In Vlaanderen is de informatie beperkt tot enkele sites. De enkele verwante vondsten op het Villershof

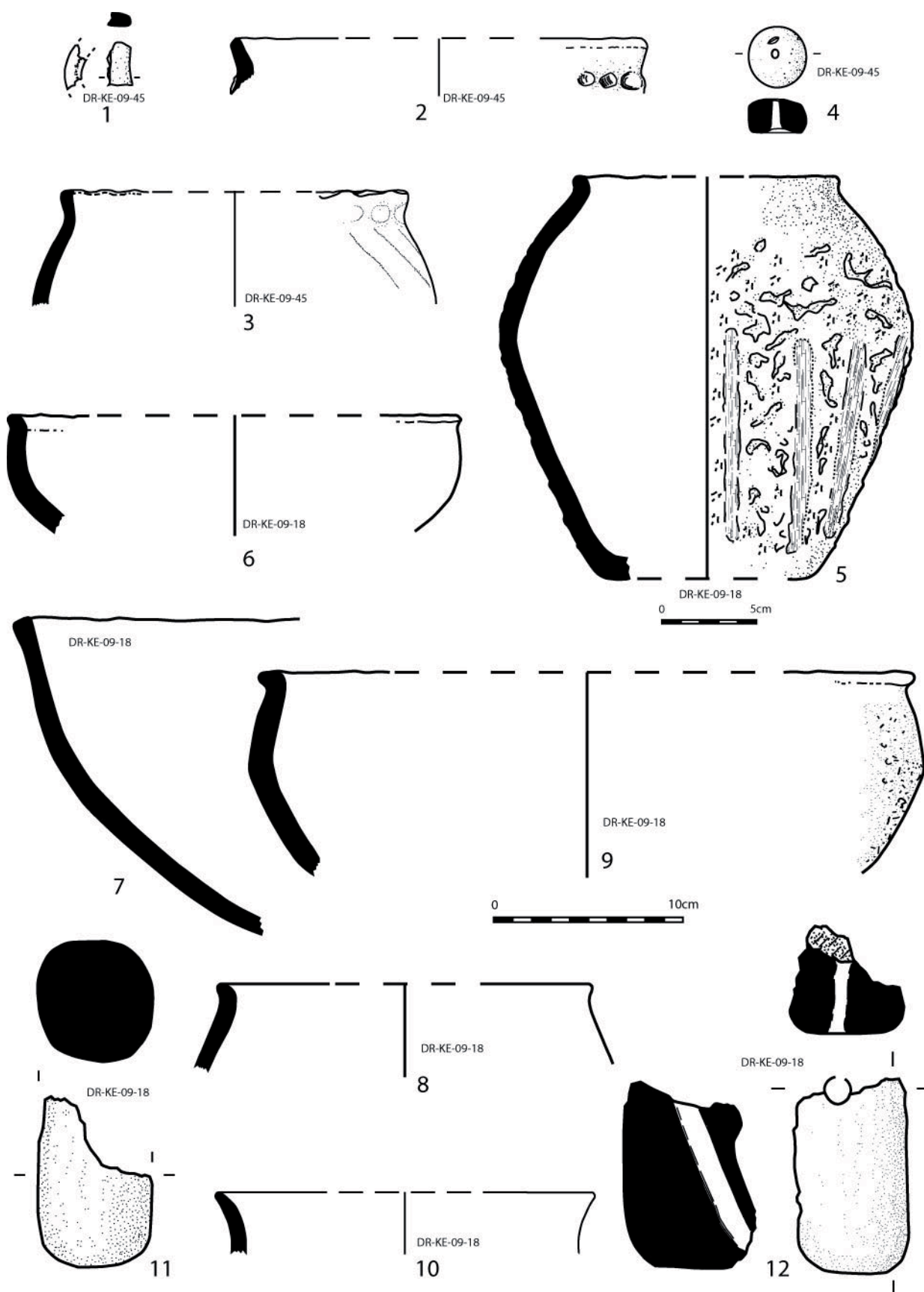

Fig. 7. Aardewerk uit de sporen 45 (1-4) en 18 (5-12) te Drongen (tekeningen J. Angenon).

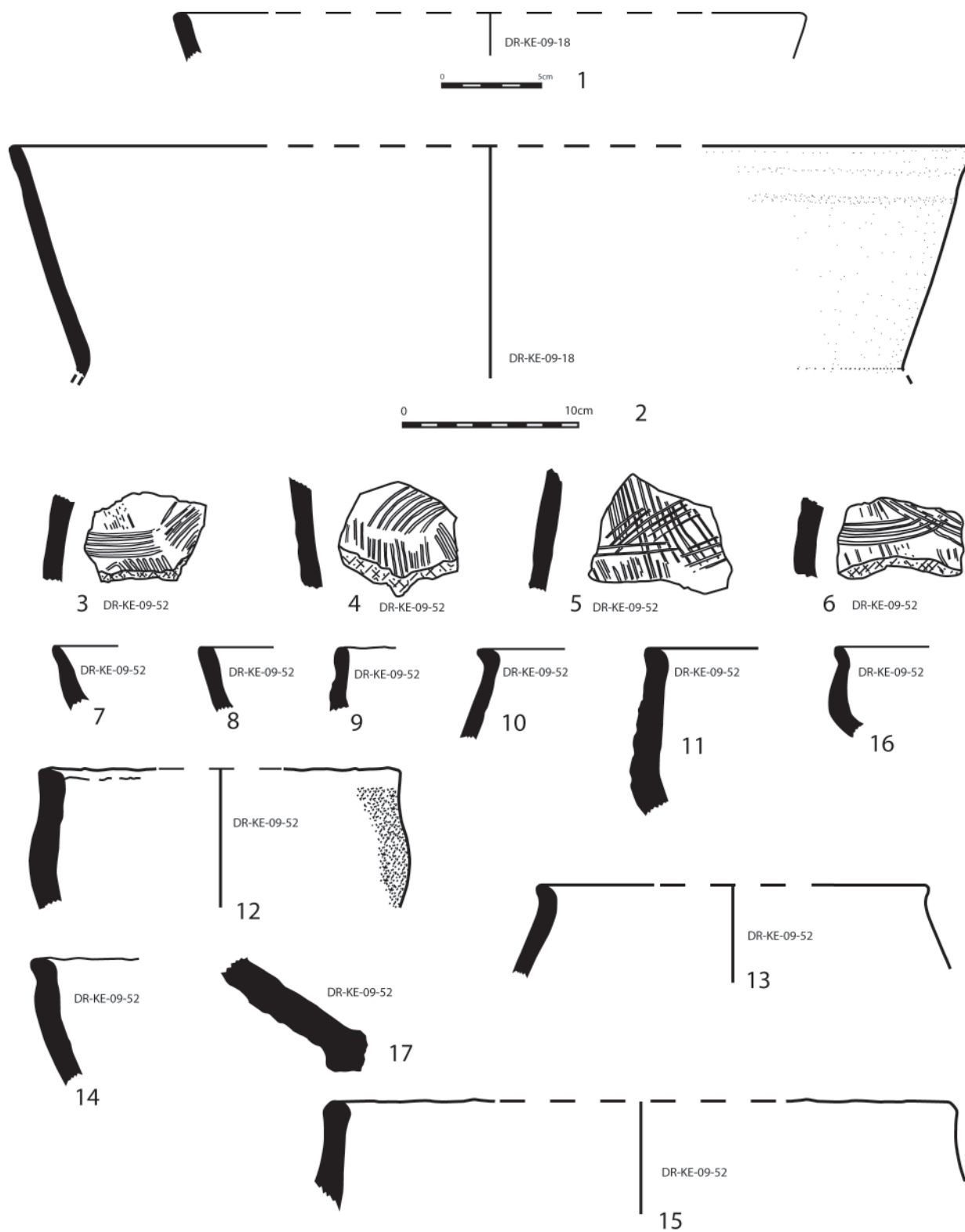

Fig. 8. Aardewerk uit de sporen 18 (1-2) en 52 (3-15) te Drongen (tekeningen J. Angenon).

te Erps-Kwerps zijn algemeen te dateren in de vroege ijzertijd tot het begin van de late ijzertijd (5de eeuw v.Chr.) (De Mulder & Hoorne 2008). In het westen van Vlaanderen zijn ze pas geattesteerd vanaf de vroeg la Tène periode, o.a. op de hoogtesite van de Kemmelberg (Van Doorselaer *et al.* 1987) en in de waterput te Lede (De Swaef & Bourgeois 1986). In een oude bodem op de Kouter te Gent werden ook een aantal dergelijke voorbeelden aangetroffen onder de ingezamelde scherven. Deze werden algemeen in de late ijzertijd gedateerd (Bourgeois & Stoops 2007). Maar de vondsten uit Gent lijken op basis van enkele vormen, o.a. scherp geknikte vormen, waarschijnlijk eerder in de beginfase van de late ijzertijd kunnen geplaatst te worden. De randfragmenten uit spoor 52 leveren geen significante dateerbare vormen op, maar passen perfect in het beeld dat we kennen van andere vondstcomplexen uit de vroege ijzertijd. Het zijn meestal open vormen met een eenvoudige afgeronde lip (fig. 8:7-8). Een aantal hebben een licht naar binnen staande schouder met een uitstaande lip (fig. 8:10, 13). Een schaalvorm vertoont een schouderknik die afgerond is (fig. 8:14). Parallellen zijn terug te vinden in de reeds aangehaalde sites van Berlare en Erps-Kwerps. Het ontbreken van echt scherp geknikt materiaal in dit spoor te Drongen is een verdere indicatie dat de typochronologische datering overeenkomt met de ¹⁴C-datering. Ten slotte dienen we nog de talrijke sterk verbrande tot versinterde fragmenten van huttenleem in deze context te vermelden.

Uit een moeilijk af te lijnen donkere vlek (S35, diameter 75 cm), sterk gelijkend op voorgaande werd eveneens handgevoemd aardewerk verzameld. Het betreft in het totaal 74 scherven. Het aandeel aan fijnwandige ceramiek is beperkt tot 9 fragmenten. De grofwandige groep telde 65 fragmenten. De aanwezigheid van verbrande huttenleem en weefgewichten in de context was een verdere indicatie van bewoning. Ook hier is de besmeten groep even goed vertegenwoordigd als de ruwe categorie op het vlak van de wandafwerking bij het grofwandige aardewerk. Onder de fijnwandige vormen zijn een schaal met korte schouder (fig. 9:1) en een tweede schaal met een afgeronde schouderknik te vermelden (fig. 9:2). Alhoewel maar gedeeltelijk bewaard, lijkt de eerste vorm met korte schouderknik toe te schrijven aan een type schaal uit de vroege ijzertijd zoals geattesteerd te Broechem (Annaert 2004). Van een grote voorraadpot is het bovenste deel bewaard. Het betreft een trechtervormige schouder met een weinig uitstaande lip (fig. 9:5). De schouder is nog besmeten, enkel het bovenste deel is geëffend, zoals bij de zuivere Harpstedt-vormen typerend is. De rand is licht gekarteld. Op een verdikt randfragment is een ronde spatelindruk aanwezig (fig. 9:8). Opvallend is de afwezigheid in het algemeen van spatelindrukken op de randen onder het vormenmateriaal van de site te Drongen. Normaal komt dit frequent voor bij contexten vanaf de eindfase van de late bronstijd tot in de vroeg-La Tène periode. De andere geattesteerde randscherven gelijken sterk op de vormen die ook in de andere contexten zijn aangetroffen.

Een kleine concentratie handgevoemd aardewerk kwam uit kuil S111. Deze context telde 32 scherven, een grote brok verbrande huttenleem, een niet identificeerbaar fragment ijzer en een intrusieve rood beschilderde scherp Pingsdorfwaar. De scherven waren op te delen in 8 fijnwandige en 24 grofwandi-

ge elementen. Het fijnwandige randfragment is afkomstig van een gesloten vorm met een naar buitenstaande, afgeschuinde lip (fig. 9:9). Parallellen voor dit randtype zijn aangetroffen in de opvullingslaag van een depressie te Kluizen, gedateerd in de vroege ijzertijd (Laloo *et al.* 2008). Driehoekige lipjes komen echter eveneens voor in de vroeg-La Tène periode (De Swaef & Bourgeois 1986). Het tweede randfragment is afkomstig van een grote voorraadpot met een licht concave hals. De platte rand is voorzien bovenaan van ondiepe vingertopindrukken. De hals is geëffend. (fig. 9:10).

4. Samenvatting

In het totaal werden in vijf kuilen 553 scherven aangetroffen op de site. Geteld op basis van de randen alleen is het mogelijk om een Minimaal Aantal Exemplaren van 35 te herkennen. De lage hoeveelheden aan ceramisch materiaal zijn in het algemeen kenmerkend voor de metaaltijdsites in de regio. Opvallend is de relatief grote uniformiteit van vormtypes, in hoofdzaak randen, in het aangetroffen aardewerk. Dit wijst er op dat deze sporen in dezelfde periode thuishoren. In combinatie met beide gerealiseerde ¹⁴C-dateringen op twee kuilen (spoor 45 en spoor 52) kan een datering voor de verspreide kuilen in de late bronstijd en vooral de vroege ijzertijd vooropgesteld worden. Spoor 45 hoort in de late bronstijd thuis. De andere sporen passen op basis van de typochronologische gegevens en een ¹⁴C-datering in het chronologisch kader van de vroege ijzertijd. Het frequent voorkomen van besmeten wanden en het ontbreken van scherp geknikt materiaal en de gesloten ceramische vormen, die in vroeg-La Tène regelmatig worden aangetroffen, onderbouwen deze hypothese. In vergelijking met de recent onderzochte zones van Sint-Denijs-Westrem/Flanders Expo valt de afwezigheid van sporen van zoutcontainers op (De Mulder *et al.* 2009). De oudere datering voor de site van Drongen/Keiskant is daar niet vreemd aan. Een ander opvallend kenmerk is het ontbreken van kartelranden versierd met spatel- of nagelindrukken. Dit is een decoratief motief dat in doorsnee tamelijk veel voorkomt op randen in deze periode.

Naast het aardewerk werden in de sporen 18 en 35 weefgewichten en in spoor 45 een spinschijfje gevonden. Indicaties naar textielnijverheid zijn geen onbekende in nederzettingscontexten uit deze periode.

Een ander interessant fenomeen is de aanwezigheid van verbrande huttenleem en/of zwaar verbrande ceramiek in de sporen 18, 35 en 52. Ook in sommige contexten op zone 1 in Sint-Denijs-Westrem werd dit gegeven waargenomen (De Mulder *et al.* 2009). Het is niet onmiddellijk duidelijk of we dit gewoon als verbrand nederzettingsafval dienen te beschouwen of aan andere rituele handelingen moeten denken. In enkele Zuid-Nederlandse sites werden een aantal kuilen en paalsporen aangetroffen die opgevuld waren met dergelijk extra verbrand materiaal. In enkele gevallen was het aardewerk en de leembrokken op een duidelijk structurele wijze gestapeld in het spoor. Deze werden geïnterpreteerd als restanten van een verlatingsritueel van erven. Het hoogtepunt van deze deposities in Zuid-Nederland valt in de 7de- 6de en de 3de eeuw v.Chr. (van den Broeke 2002). De waarnemingen

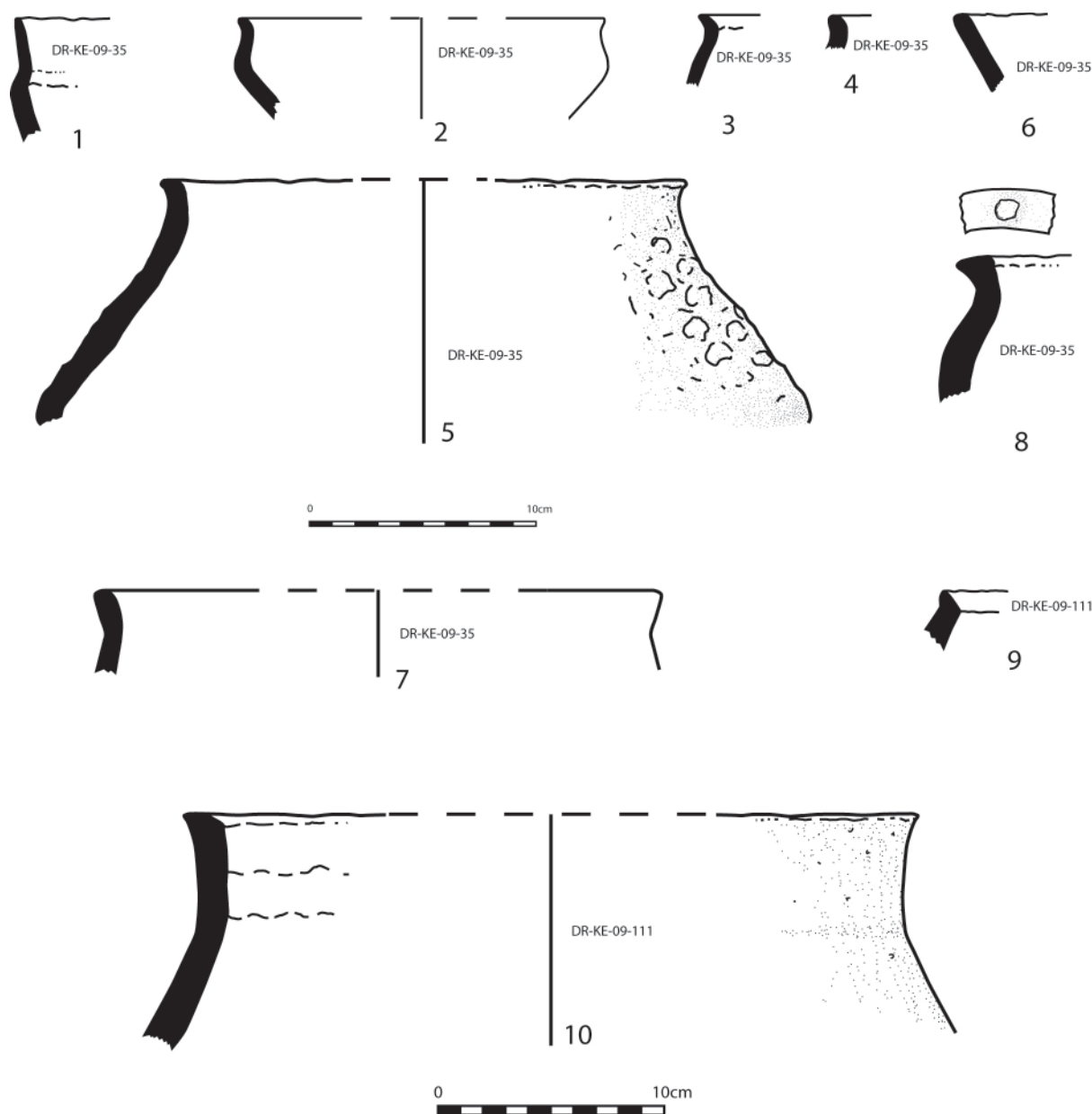

Fig. 9. Aardewerk uit de sporen 35 (1-8) en 111 (9-10) te Drongen (tekeningen J. Angenon).

te Drongen horen chronologisch ook in deze periode thuis. Er is echter nog verder diepgaand onderzoek nodig naar dit fenomeen in Vlaanderen vooraleer er definitieve uitspraken kunnen gedaan worden.

Bibliografie

ANNAERT, R. 2004. Late Bronstijd- en vroege IJzertijdsporen tussen de Merovingers te Broechem (gem. Ranst, prov. Antwerpen), *Lunula. Archaeologia protohistorica*, **XII**, pp. 43-50.

ANNAERT, R. 2007. Enkele nieuwe ijzertijdsites in het Antwerpse, *Lunula. Archaeologia protohistorica*, **XV**, pp. 107-111.

BOURGEOIS, I. & STOOPS, G. 2007. Kouter: een aardewerkenset uit de Late IJzertijd, *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, reeks 2, **1**, pp.68-75.

BOURGEOIS, J. 1989. Mobiele vondsten en chronologie. In: F. VERMEULEN, *Kelten, Romeinen en Germanen tussen Leie en Schelde. Archeologische vondsten in Sint-Marten-Latem en in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek*, Scholae Archaeologicae **10**. Gent: Seminarie voor Archeologie, pp. 24-34.

BOURGEOIS, J., DE LAET, S.J. & THOEN, H. 1983. Opgravingen en vondsten te Kruishoutem-Wijkhuys: sporen van de Bandkeramische cultuur en nederzettingssporen uit de IJzertijd, *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe reeks*, **XXXVII**, pp. 3-44

BOURGEOIS, J., MEGANCK, M., VAN ROEYEN, J.-P. & VERLAECKT, K. 1996. Noodopgravingen 1995 te Sint-Gillis-Waas "Reepstraat" (O.-VI.): nederzettingssporen uit de late bronstijd, de vroege ijzertijd en de Romeinse periode, *Lunula. Archaeologia protohistorica*, **IV**, pp. 29-32.

DE CLERCQ, W., CHERRETTE, B., DE MULDER, G. & VAN RECHEM, H. 2005. Een waterput uit de vroege IJzertijd en een gebouw uit de Romeinse tijd in Berlare-N445. In: I. IN 'T VEN & W. DE CLERCQ (red.), *Een lijn door het landschap. Archeologie en het vTn-project 1997-1998. Deel II*, Archeologie in Vlaanderen. Monografie 5. Brussel: VIOE: pp. 155-176.

DE MULDER, G., DE CLERCQ, W. & DESCHIETER, J. 2002. IJzertijdsporen in Merelbeke (O.-VI.), *Lunula. Archaeologia protohistorica*, **X**, pp. 39-42.

DE MULDER, G. & HOORNE, J. 2008. Terugkeer naar Erps-Kwerps/Villersshof (provincie Vlaams-Brabant, België), *Lunula. Archaeologia protohistorica*, **XVI**, pp. 93-101.

DE MULDER, G., HOORNE, J. & BARTHOLOMIEUX, B. 2009. Het aardewerk van de erven op Flanders Expo – Zone 1 (Sint-Denijs-Westrem, stad Gent, provincie Oost-Vlaanderen, België), *Lunula. Archaeologia protohistorica*, **XVII**, pp. 81-89.

DE MULDER, G. & DE WANDEL, T. 2007. Een nieuwe kuil uit de metaaltijden te Velzeke, *Handelingen Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, **13/2**, pp. 19-26.

DE SWAEF, W. & BOURGEOIS, J. 1986. *Un habitat du La Tène Ia à Lede (Aalst, Flandre orientale)*, *Scholae Archaeologicae* **3**. Gent: Seminarie voor Archeologie.

LALOO, P., PERDAEN, Y., DE CLERCQ, W. & CROMBE, P. 2008. IJzertijdsporen in een Romeins landschap te Kluizen

(Evergem, provincie Oost-Vlaanderen, België), *Lunula. Archaeologia protohistorica*, **XVI**, pp. 77-85.

VAN DEN BROEKE, P.W. 1987. De dateringsmiddelen voor de IJzertijd van Zuid-Nederland. In: W.A.B. VAN DER SANDEN & P.W. VAN DEN BROEKE (red.), *Getekend zand. Tien jaar archeologisch onderzoek in Oss-Ussen*, Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem **31**. Waalre: Stichting Brabants Heem, pp. 23-43.

VAN DEN BROEKE, P.W. 1991. Nederzittingsaardewerk uit de late Bronstijd in Zuid-Nederland. In: H. FOKKENS & N. ROYMANS (red.), *Nederzettingen uit de Bronstijd en de vroege IJzertijd in de Lage Landen*, Nederlandse Archeologische Rapporten **13**. Amersfoort: ROB, pp. 193-211.

VAN DEN BROEKE, P.W. 2002. Een vurig afscheid? Aanwijzingen voor verlatingsrituelen in ijzertijdnederzettingen. In: H. FOKKENS & R. JANSEN (red.), *2000 jaar bewoningsdynamiek. Brons- en ijzertijdbewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied*. Leiden: Universiteit Leiden, pp. 45-61.

VAN DOORSELAER, A. 1972. Een nederzetting uit de IJzertijd te Huise-Lozer, *Kultureel Jaarboek van Oost-Vlaanderen*, **6**, pp. 310-366.

VANDOORSELAER, A., PUTMAN, R., VAN DER GUCHT, K. & JANSSENS, FR. 1987. *De Kemmelberg, een Keltische bergvesting*, Westvlaamse Archaeologica. Monografieën **III**. Kortrijk: Vobow.